

УДК 339.7

Ю.В. МИРОШНИЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Української державної академії залізничного транспорту

КРЕДИТНА ЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ВІД МВФ

У статті проаналізовано виникнення взаємовідносин України з МВФ та окреслено коло проблем вітчизняної економіки через кредитну заборгованість перед ним. Запропоновано шляхи скорочення державного боргу України, що сприятиме покращанню фінансового стану України.

Ключові слова: Міжнародний валютний фонд, зовнішня заборгованість, кредити стенд-бай, дефіцит Державного бюджету.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковим чи практичними завданнями. В умовах формування та функціонування сучасної економіки важливою складовою державних фінансів є державний борг. Дефіцит Державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до формування і значного зростання державного боргу в Україні. Великі розміри внутрішнього і зовнішнього боргу, а також, відповідно, зростання витрат на його обслуговування обумовлюють необхідність вирішення проблеми державного боргу.

Розв'язання проблеми обслуговування державного боргу є одним із ключових факторів економічної стабільності в країні. Від характеру врегулювання боргової проблеми значною мірою залежить бюджетна дієздатність держави, стабільність її національної валюти, а відтак, фінансова підтримка міжнародних фінансових організацій. Необхідність розв'язання цих питань потребує пошуку шляхів скорочення державного боргу в Україні.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених частин загальної проблеми. Керівна роль у формуванні економічної політики держав – позичальниць кредитів у наш час відводиться Міжнародному валютному фонду. Задаючи жорсткий план приросту грошової

маси, лібералізації цін і зовнішньої торгівлі, МВФ одночасно блокує свободу дій в усіх інших питаннях економічної політики держав-позичальниць, що робить таким чином їх уряди підконтрольними [1]. Підриває економічну стабільність України й те, що вона спрямовує отримані у кредит кошти на виплати зарплат, погашення заборгованостей тощо. Державні витрати перевищують бюджетні надходження і велика частина державного боргу йде саме на покриття державного дефіциту [2]. Ще два століття тому великий російський реформатор М.М. Сперанський писав: «Дорожнеча речей має зростати з усією швидкістю і народним обтяженням: бо всяка позика без правильного платежу є не що інше, як надбавка до цін на речі» [3, с. 35].

Також ряд інших науковців займаються проблематикою боргової політики та її впливу на забезпечення макроекономічної стабільності України [4–7]. За даними Міністерства фінансів, прямий державний борг за підсумками серпня 2012 р. склав 62,2 млрд дол., що становить 39% від ВВП країни, в тому числі зовнішній – 13,2% ВВП, внутрішній – 12,8% при пороговому значенні у 60% [8]. Тому виникає необхідність подальшого пошуку вирішення проблеми щодо скорочення зовнішньої заборгованості України.

Метою цієї роботи є аналіз виникнення взаємовідносин України з МВФ та окреслення кола проблем вітчизняної економіки через кредитну заборгованість перед ним. Запропоновано шляхи скорочення державного боргу України за рахунок «оздоровлення» самої економіки, що сприятиме покращанню її фінансово-го стану.

Викладення основного матеріалу дослідження. Україна як суб'єкт міжнародних відносин зі своєю ресурсомісткістю та достатньо відсталою в економічному сенсі від розвинутих країн економікою, не може знову залишитися на узбіччі світової перебудови та закономірно має забезпечити формування власної нової політики сталого розвитку, орієнтованої на технологічне відновлення виробництва, зміну структури економіки та підвищення рівня матеріальних і соціальних стандартів власного населення, але, на жаль, не без допомоги зовнішнього займу.

Україна стала учасником МВФ 3 вересня 1992 р. Її квота (членські внески) становить 997,3 млн СДР (спеціальні права запозичення (англ. Special Drawing Rights, SDR, SDRs) – штучний резервний і платіжний засіб, що емітується Міжнародним валютним фондом; має тільки безготівкову форму у вигляді записів на банківських рахунках, банкноти не випускалися), або 1 328 млн дол. США, тобто 0,69% сукупного обсягу квот.

Систематичну фінансову допомогу Україні МВФ надає з 1994 р. Ресурси Фонду використовувалися на підтримку урядових економічних і фінансових програм у п'яти випадках, у тому числі два запозичення на умовах механізму фінансування системних перетворень (СТФ) і три кредити стенд-бай.

Загальна сума наданих Україні кредитів та позик на середину 1998 р. склала 1 816,8 млн СДР.

Крім цього, МВФ надавав Україні технічну допомогу та сприяв у підготовці кадрів. Технічна допомога мала кілька напрямів: податкова політика та державне управління, управління державними видатками, ведення банківських опе-

рацій, аналіз операційної діяльності центрального банку, економічна та фінансова статистика.

Інститут МВФ проводив навчання українських урядовців із фінансової політики та програмування, методики складання платіжного балансу, зовнішньої політики та в інших сферах. Українські службовці відвідували семінари з перехідної економіки, макроекономічних та інших проблем. Крім цього, урядовці з України навчалися на курсах та семінарах в Об'єднаному Віденському інституті за такими напрямками, як макроекономічна політика та аналіз, управління державними видатками, аналіз діяльності центрального банку, фіскальна політика та ін.

У жовтні 1998 р. МВФ почав кредитувати Україну за механізмом розширеного фінансування. За умовами кредитування український уряд зобов'язувався: скоротити показник рівня інфляції до 10% річних, а в 1999–2001 рр. – до 8%; дефіцит Державного бюджету – до 3,3% річного ВВП; переглянути ставки акцизних зборів, пільги при сплаті податку на додану вартість; припинити функціонування анонімних валютних рахунків. Було видано Меморандум уряду України МВФ, який складався з трьох частин: податково-бюджетної реформи, реформи фінансового сектора, структурної реформи.

Проте згодом у відносинах України з МВФ окреслилися певні суперечності внаслідок повільності та непослідовності економічних реформ у нашій державі, відсутності конкретних результатів реалізації програм. МВФ критикував тодішній уряд за його фіскальну політику, недотримання критеріїв Фонду, занадто велике покладання на закордонні позики для фінансування бюджетного дефіциту.

Було припинено фінансування зовнішніх платежів України, створився певний кредитний, а потім – інвестиційний вакуум, який негативно позначився на фінансовій стабільності країни. Кошти на погашення раніше взятих кредитів бралися з валютних резервів Національного банку України.

Український парламент у березні 1999 р. розглядав Меморандум економічної політики з МВФ на період 1 липня 1998 р. – 30 червня 2001 р., вирішуючи питання: продовжувати співробітництво з цією впливовою міжнародною інституцією чи припинити її. Противники співробітництва з МВФ стверджували, що Меморандум містить кілька зобов'язань, які неможливо виконувати, такі як зниження імпорتنих мит, яке підриває позиції вітчизняних виробників; субсидії сільськогосподарському виробництву; соціальні програми. Проте до відкликання Меморандуму та денонсації угоди про вступ до МВФ справа не дійшла.

Уряд стверджував, що наслідки такого рішення були б украй негативними для України. Прямим результатом стало б оголошення суверенного дефолту, було б пред'явлено до негайної сплати всі зовнішні борги і накладено арешт на всі іноземні активи. Україна втратила б доступ до найдешевших у світі кредитів, що неминуче призвело б до грошової емісії та значного зниження вартості гривні.

Натомість нова програма зовнішнього фінансування дає змогу Кабінетові Міністрів вчасно сплачувати поточну заробітну плату працівникам бюджетної сфери. Проте кредит МВФ не вирішує усіх фінансових проблем України, не врятує від наростання соціальних боргів. Потрібно було вишукувати додаткові кошти для покриття «розриву» фінансування зовнішніх платежів, який до кінця 1999 р. становив щонайменше 100 млн дол. США.

МВФ рекомендував урядові України прискорити структурні реформи з метою збереження темпів інтенсивного зростання економіки, яке розпочалося у 2000 р., а також поліпшення інвестиційного клімату. Представники Фонду вважали, що економічна ситуація в Україні була сприятливою для розвитку промисловості та сільського господарства. А як першочергові заходи пропонувалися зменшення податкових пільг, боротьба з інфляцією, зміцнення платіжної дисципліни в енергетиці, прозорий продаж великих державних підприємств, скорочення втручання в

економіку і реформа державної служби, боротьба з корупцією. У вересні 1998 р. Радою директорів МВФ було затверджено програму «Механізм розширеного фінансування для України» загальним обсягом близько 2 млрд 266 млн дол. США. Україна в рамках зазначеної програми отримала 1 млрд 591 млн дол. США.

Виконання програми зробило можливим отримання фінансової допомоги від інших міжнародних фінансових організацій, зокрема Світового банку та Європейського банку реконструкції та розвитку.

За період дії програми Україною було здійснено шість переглядів програми, отримані кошти було спрямовано на збільшення валютних резервів з метою підтримки платіжного балансу і досягнення стабілізації грошово-кредитної системи та створення умов економічного зростання країни.

Головними проблемами для подальшої програми на той час вважалися: можливі негативні наслідки прийнятого закону про реструктуризацію та списання заборгованості перед бюджетом (Законом про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами було списано боргів на 14,9 млрд грн та реструктуризовано – на 4,8 млрд грн); погіршення надходжень до бюджету та якість проекту бюджету на 2002 р.; зволікання з аудитором «Нафтогазу».

Україна як повноправний член МВФ здійснює щорічні консультації про стан валютного врегулювання за статтею IV Статуту МВФ, впровадження статистичних і фінансових стандартів та отримання технічної допомоги.

Реалізація Україною програм з Міжнародним валютним фондом є одним з важливих факторів формування її інвестиційного клімату, зростання довіри до макрофінансової стабільності економіки, уряд налаштований і надалі співпрацювати з Міжнародним валютним фондом.

Починаючи з осені 2002 р. почалися переговори про нову програму з МВФ, яку вдалося затвердити лише в берез-

ні 2004 р., причому головною проблемою переговорів залишалася проблема відшкодування податку на додану вартість (ПДВ). За результатами переговорів з МВФ було досягнуто порозуміння у вирішенні ключових питань програми і визначено напрями економічної політики на 2004 р.

29 березня 2005 р. Радою директорів МВФ прийнято позитивне рішення про започаткування програми «попереджувальний стенд-бай». Укладення угоди між Україною та МВФ строком на 12 місяців фактично надало можливість отримати від МВФ зарезервованій кредит у сумі, еквівалентній 411,6 млн СДР (30% квоти України), у разі погіршення ситуації з платіжним балансом або валютними резервами країни. У 2004–2006 рр. отримано понад 1 млрд дол. США від міжнародних фінансових організацій.

Активне співробітництво України з Міжнародним валютним фондом продовжилася з причини глобальної економічної кризи. Наприкінці жовтня 2008 р. МВФ ухвалив рішення про виділення Україні кредиту в розмірі 16,5 млрд дол. на 15 років під 4% річних у рамках програми стенд-бай для подолання проблем в економіці. По ній було виділено три транші на загальну суму майже 11 млрд доларів.

Позика, надана МВФ у 2008 р., за обсягом кредитної програми у 8 разів перевищує українську квоту в цій фінансовій організації. Ризиком такого інструмента погашення дефіциту платіжного балансу, як іноземні кредити, є збільшення державного боргу, оскільки виникає обов'язок країн-позичальників виплачувати як основну суму позики, так і відсотки. Також слід враховувати, що вимоги МВФ за позикою суттєво впливають на загальну макроекономічну ситуацію в країні (насамперед мова йде про збалансування бюджету, вирівнювання платіжного балансу тощо). Тільки для обслуговування цього боргу Україні буде необхідно щорічно 2,5 млрд дол. США.

У липні 2010 р. МВФ схвалив програму співробітництва стенд-бай з новим

урядом (сформованим у березні 2010 р. після президентських виборів) на загальну суму понад 15,5 млрд дол. США. Згідно з домовленостями в 2011 р. Фонд повинен був щокварталу виділяти по 1,5 млрд дол. США для підтримки реформ у країні. Але за умови проведення цих реформ урядом України. Незважаючи на це, станом на серпень 2010 р. Україна вже була другим після Румунії найбільшим боржником МВФ. Експерти підрахували, що кожен п'ятий долар сумарного боргу всіх країн світу перед МВФ – борг України.

Востаннє Місія МВФ прибула до Києва 25 жовтня 2011 р. для вивчення виконання зобов'язань у рамках програми співробітництва. Основними вимогами Фонду було проведення пенсійної реформи (підвищення пенсійного віку), підвищення тарифів на газ для населення і теплокомуненерго, скорочення дефіциту НАК «Нафтогаз України». Місія Міжнародного валютного фонду покинула Україну на день раніше запланованої дати, так ні про що і не домовившись. Кредит МВФ в 2011 р. Україна так і не отримала.

Але знову виникла необхідність найшвидшого відновлення співробітництва з МВФ у 2012 р. – терміново потрібні гроші на російський газ. Головним завданням Кабміну стає пошук джерел фінансування. А в їх набір закономірно потрапляє, перш за все, кредит МВФ. Адже на сьогодні саме цей кредитор може забезпечити країну найдешевшим ресурсом – під 2,5% річних.

Утім з боку МВФ у навантаження до дешевих кредитів йде досить солідний перелік вимог, які повинна виконати країна-позичальник для отримання коштів. Причому головна його мета – зовсім не поліпшити економіку держави, що потрапила в складне фінансове становище. Фонд, по-перше, хоче забезпечити для себе гарантії повернення коштів, що позичаються, по-друге, створити комфортні умови для роботи транснаціональних компаній. За останні два роки Україна вже виконала ряд вимог кредитора. Відмова від обов'язкового продажу валютної виручки експортерами спровокувала істот-

ний приріст коштів на рахунках підприємств, розміщених за межами країни. За підрахунками НБУ, валютні авуари (кошти, що зберігаються на закордонних рахунках) виростили за останні три роки втричі – з 3 млрд США до більш ніж 9 млрд США (для порівняння: дефіцит зведеного платіжного балансу в другому кварталі 2012 р. склав 550 млн США) [9]. Почата НБУ валютна лібералізація відкрила можливість для масштабних валютних спекуляцій, які ще більше розхитують курс і провокують паніку на валютному ринку. А побажання фонду вгамувати інфляцію (у тому числі за допомогою жорсткої монетарної політики) вилилися в катастрофічне подорожчання ресурсу (середньозважена вартість кредитів овернайт усе частіше зашкалює за 30%) і, як результат, недостатнє кредитування економіки. Проте всі ці жертви не забезпечили Україні стабільного співробітництва з МВФ. Оскільки уряд не виконав інших, не менше важливих для фонду умов, зокрема не забезпечено скорочення дефіциту НАК «Нафтогаз України» і держбюджету. Тому що прямий наслідок їх виконання – підвищення ціни на газ (тобто, по суті, комунальних тарифів) для населення і згортання соціальних програм. Якщо будуть прийняті умови МВФ, то тарифи на комунальні послуги злетять мінімум удвічі (середня вартість буде складати приблизно 1000 грн). Згідно з дослідженням, проведеним навесні 2012 р. соціологічною службою Міжнародної суспільної організації «Центр проектів і програм розвитку», при підвищенні тарифів на газ оплачувати послуги ЖКХ не зможуть більше 60% українців. І черги за житловими субсидіями стануть набагато довшими.

Безумовно, у влади є й інша можливість скоротити дефіцит «Нафтогазу» – добитися від росіян перегляду цін на блакитне паливо. Проте всі переговори з цього питання Москва жорстко пов'язує з беззастережною інтеграцією України в Митний союз з Росією, Білоруссю і Казахстаном. Таким чином, Україна виявилася загнаною в глухий кут: без дешево-

го газу не отримає кредит МВФ, а без відновлення співробітництва з фондом знову можуть виникнути проблеми при розрахунках з «Газпромом». Ціна імпортного блакитного палива для України в третьому кварталі – 426 дол. США за тисячу кубометрів, тоді як в держбюджеті на цей рік закладено ціну російського газу в розмірі 416 дол. США за тисячу кубометрів [10].

А МВФ від України потрібен лише бездефіцитний бюджет, який гарантує курсову стабільність. І можливість для транснаціональних корпорацій конвертувати в долари прибуток, отриманий в Україні, за вигідним курсом.

У нинішній ситуації Україна цілком може говорити з кредиторами про компроміс. Адже на цей момент розмір державного боргу країни далекий до критичної позначки. У Мінфіні прогнозували, що сукупний держборг України у 2012 р. складе 36% ВВП. Тоді як, за прогнозами Єврокомісії, держборг Греції за підсумками минулого року досягнув 198,3% ВВП, Італії – 120,5 ВВП, Іспанії – 85,3% ВВП. До того ж, незважаючи на деяке «охолодження» економіки, за підсумками року національний продукт, навіть за найпесимістичнішими прогнозами, продемонструє мінімальний приріст, що дозволяє країні не тільки гарантувати стабільність обслуговування державного боргу, але і поступово звільнитися від кредитної залежності.

Підриває економічну стабільність української економіки як залежність від зовнішніх кредиторів, так і нерациональне використання коштів, отриманих кредитів. У той час, коли розвинуті країни інвестують високотехнологічні галузі, такі як фармакологія, машино- і приладобудування, Україна спрямовує отримані у кредит кошти на виплати зарплат, погашення заборгованостей тощо. Державні витрати перевищують бюджетні надходження і велика частина державного боргу йде саме на покриття державного дефіциту, інакше і не може відбуватися при збільшенні заробітних плат, пенсій, та коштів на обслуговування уряду в умовах кризо-

вого застою промислового виробництва [2].

Надмірне залучення зовнішніх позик може породжувати загрози для макроекономічної стабільності, оскільки підвищує вразливість національної фінансової системи до зовнішніх шоків. Адже нарощування зовнішньої заборгованості супроводжується підвищенням валютних ризиків і ризиків рефінансування боргу.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі. Для оптимізації витрат, пов'язаних з фінансуванням дефіциту Державного бюджету, держава здійснює управління державним боргом з вирішенням таких завдань [11]:

1) пошук ефективних умов запозичення коштів з точки зору мінімізації вартості боргу;

2) недопущення неефективного та нецільового використання запозичених коштів;

3) забезпечення своєчасної та повної сплати суми основного боргу та нарахованих відсотків;

4) визначення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями за умови збереження фінансової рівноваги в країні;

5) забезпечення стабільності валютного курсу та фондового ринку країни.

Тому для розв'язання проблеми зовнішньої заборгованості в довгостроковому періоді необхідне «оздоровлення» самої економіки, оскільки без забезпечення динамізму її розвитку і реальної, відчутної ефективності фінансова стабільність в країні буде короткочасною і відносною, незалежно від того, які прогресивні фінансові заходи використовуються для її підтримки. Більше того, швидка ліквідація зовнішнього боргу, непідкріплена реальними кроками в напрямі стабілізації самої економіки, її всебічної структурної перебудови, лише ускладнить ситуацію та проблеми, які необхідно вирішувати.

Також розмір державних позик не має перевищувати обсяги державних інвестицій, аби не покладати на наступні покоління тягар сплати державних бор-

гів. Вирішення проблеми заборгованості потребує в законодавчому порядку відображення таких заходів: обґрунтування нової державної заборгованості, розробка прозорих та переконливих критеріїв надання державних гарантій, встановлення оптимальних розмірів внутрішнього та зовнішнього державного боргу, вдосконалення системи управління та обслуговування державного боргу.

Зовнішні фінансові джерела потрібно розглядати з точки зору їх обсягу і з позицій ефективності використання. При неефективному використанні ресурсів потреба у їх кількості стає необмеженою. Це обумовлює необхідність встановлення межі залучення кредитів. Питання подальшого залучення зовнішніх фінансових ресурсів необхідно вирішувати, перш за все, з позицій ефективного їх використання для економічного розвитку країни.

Зростання державного боргу призводить до збільшення витрат на його обслуговування. Управління державним боргом має бути спрямоване на збільшення терміну погашення заборгованості та скорочення витрат на обслуговування боргу, для цього в загальному обсязі державних зобов'язань довгострокові зобов'язання повинні займати центральне місце.

Комплексне вирішення проблеми внутрішнього і зовнішнього державного боргу з врахуванням запропонованих заходів сприятиме розбудові державних фінансів та покращанню фінансового стану України.

Список використаної літератури

1. Пікалов В.Л. Світова економіка в умовах прискорення глобалізації крізь призму геополітики / В.Л. Пікалов // Академічний огляд: Економіка та підприємництво. – 2012. – Вип. 2(37). – С. 182–189.

2. Чайка Ю.М. Державний борг України та його вплив на економіку [Електронний ресурс] / Ю.М. Чайка, А.С. Дяченко. – Режим доступу: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/784/

3. У истоков финансового права. – М.: Статут (в серии «Золотые станицы

- российского финансового права), 1998. – С. 432.
4. Кириченко О.А. Сучасні теорії управління зовнішньою заборгованістю / О.А. Кириченко, В.Д. Кудрицький // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7. – С. 15–27.
5. Мних А.М. Проблема зовнішньої заборгованості та методи її розв'язання / А.М. Мних // Економіка та держава. – 2009. – № 12. – С. 47–48.
6. Ходжан А.О. Боргова політика та її роль у забезпеченні макроекономічної стабільності / А.О. Ходжан // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 220–228.
7. Вахненко Т. Державний борг: ситуація в Україні та досвід інших країн / Т. Вахненко // Банківська справа. – 1997. – № 3. – С. 27–30.
8. Дані офіційного сайту Міністерства Фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.kmu.gov.ua/>.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: з www.bank.gov.ua/Balance/Debt/ExtDebt_report_2009.pdf
10. Сметанина Т. Россия и МВФ выкручивают руки Украине / Т. Сметанина // Комментарии. – 2012. – № 43 (331), 9 ноября. – С. 3.
11. Бескова И.А. Управление государственным долгом: учебник / И.А. Бескова. – М: Финансы. – 2002. – С. 234.

В статье проанализировано возникновение взаимоотношений Украины с МВФ и очерчен круг проблем отечественной экономики из-за кредитной задолженности перед ним. Предложены пути сокращения государственного долга Украины, которые будут способствовать улучшению финансового состояния Украины.

Ключевые слова: *Международный валютный фонд, внешняя задолженность, кредиты стэнд-бай, дефицит Государственного бюджета.*

The paper analyzes the relations of Ukraine with the IMF and the problems raised in the domestic economy through the credit owed to him. Ways of reducing the public debt of Ukraine that will help improve the financial condition of Ukraine.

Key words: *International Monetary Fund, foreign debt, credit stand-by, the State budget deficit.*

Надійшло до редакції 15.02.2013.